

DE EUROPESE LENTE

Democratie en volkspolitiek in 1848

Democratie van onderaf, het is even verleidelijk als problematisch. Dat zien we niet alleen vandaag de dag, maar ook in de geschiedenis. Zeker op een scharniermoment in het ontstaan van onze democratie: de revoluties van 1848.

Geerten Waling is historicus en publicist. Zijn boek *1848 – Clubkoorts en revolutie. Democratische experimenten in Parijs en Berlijn* is genomineerd voor de Libris Geschiedenis-prijs 2016.

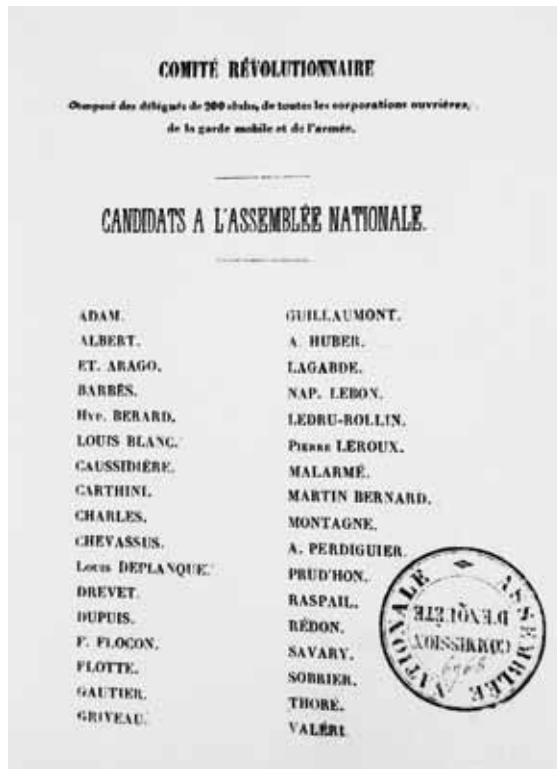
Hij was de laatste koning van Frankrijk. Toen Lodewijk Filips op 24 februari 1848 het opstandige Parijs ontvluchtte, hoopte hij dat zijn minderjarige kleinzoon ooit de verzwakte monarchie zou herstellen. Maar nog voor hij Engeland had bereikt, werd achter hem het jonge troonpretendentje door het parlement weggehoond en werd het paleis aan de Tuileries geplunderd. De kruitwolken die sinds twee dagen over de stad hingen, trokken weg. Aarzelend verlieten de revolutionairen hun barricaden van straatstenen, puin, meubilair, karren en afval. Die dag, 24 februari, nam een groep republikeinse journalisten het initiatief. Zij vormden een Voorlopige Regering en riepen de Tweede Republiek uit.

Euforie vulde de Parijse straten en pleinen. In een mum van tijd gingen de muren van de stad bedekt onder een zee van aanplakbiljetten en gingen politieke vlugschriften van hand tot hand. Drukpersen ratelden dag en nacht. Honderden nieuwe kranten werden voor een paar cent verkocht op straathoeken en in cafés. Parijse papierhandelaren waren binnen acht dagen door hun voorraden heen.

ONBETEUGELD DEBAT

De revolutionaire euforie van 1848 bracht een golf van politiek activisme op gang in de Franse hoofdstad. Zelf mee kunnen doen in de politiek, zelf meebeslissen – dat was de belofte van de Februarirevolutie. De combinatie van persvrijheid en de

De Assemblée nationale wordt op 15 mei bestormd door een massa demonstranten, onder aanvoering van prominente clubleiders.

vrijheid van vereniging en vergadering creëerde een nieuwe publieke sfeer, een ruimte waarin zich plotseling een open en vrijwel onbeteugeld publiek debat ontwikkelde over uiteenlopende politieke en sociale kwesties. Voor het participeren in debatten en het organiseren van politieke acties gingen

de Parijzenaren naar clubs, honderden politieke gelegenheidsverenigingen die bepalend waren voor het publieke debat in de maanden na de revolutie. Op de muren van de onrustige stad viel te lezen: 'Broeders! Naar de clubs, overal clubs! Dat de clubs Frankrijk mogen verlichten. Alles voor het volk en door het volk.' En Parijs ging naar de clubs, met tienduizenden tegelijk. Gedurende enkele maanden was de stad in de greep van een organisatiemanie, van een debatgekte. Een minister uit 1848 herinnerde zich achteraf: 'Parijs had de clubkoorts.'

Links: De kieslijst van de Club des Clubs voor de parlementsverkiezingen van 23 april. Onder: Het planten van een 'vrijheids-boom' in Parijs om de revolutie te vieren.

Rechts: Bijeenkomst van het Frankfurter Parlement in juni 1848. De bedoeling was om een grondwet op te stellen voor heel Duitsland, maar men deed er te lang over. De Pruisische koning Frederik Willem IV weigerde zijn medewerking en het parlement werd ontbonden. Onder: Foto van een barricade in de rue Saint-Maur, Parijs (25 juni 1848).

REVOLUTIE IN BERLIJN

Terwijl in Parijs avond aan avond theaters, cafés, scholen en kazernes volstroonden voor verhitte clubvergaderingen, begon het ook elders op het continent te broeien. Zelfs in het conservatieve Berlijn, de hoofdstad van de autoritaire monarchie Pruisen, wekte het nieuws uit Parijs grote onrust. De vroege lentezon dreef de burgers begin maart naar het park Tiergarten buiten de stadspoorten, waar zij in spontane samenscholingen spraken over de ‘nieuwe Franse Revolutie’. De bijeenkomsten groeiden uit tot massale volksvergaderingen, waarin ook de Berlijners eisen gingen formuleren voor politieke en sociale hervormingen. Na lang aarzelen ging de Pruisische koning Frederik Willem IV op 18 maart schoorvoetend akkoord met enkele eisen, maar hij handelde te laat. De bijeenkomst voor zijn stadspaleis escaleerde en binnen enkele uren werden overal in de stad barricades opgericht. Na een nacht vol bloedige gevechten

besloot de vorst zijn leger terug te trekken en een meer liberale regering te benoemen. Hiermee beleefde ook Berlijn voor het eerst in haar geschiedenis een revolutionair moment.

De anders zo rustige stad aan de Spree transformeerde in een politiek straattheater. Vurige redenaars en schreeuwende krantenjongens maakten straten en pleinen tot politieke plaatsen. Geanimeerde gesprekken en chaotische debatten vulden de cafés, straathoeken boden plaats aan spontane vergaderingen van burgers. Politieke pamfletten gingen van hand tot hand en de muren van de stad gingen bedekt onder polemische aanplakbiljetten. Net als in Parijs vormden zich binnen een week al enkele politieke clubs, waar gewone Berlijners iets gingen doen dat tot dan toe verboden was geweest: zelf politiek bedrijven. In de vergaderingen werden prangende politieke en sociale kwesties besproken, zoals de aanstaande verkiezingen voor een Pruisisch parlement en de erbarmelijke toestand van de groeiende arbeidersbevolking in de arme wijken van de stad.

Aanvankelijk waren het vooral de radicale democraten en de gematigde liberalen die zich verenigden in clubs, maar na enkele maanden gingen ook de Pruisische conservatieven zich politiek verenigen. Zoals de *Kreuzzeitung*, een nieuwe conservatieve krant in 1848, schreef: ‘Men mag over politieke clubs denken wat men wil, maar zeker is dat men ook hier de vijand op zijn eigen terrein moet bevechten, als men niet te gronde wil gaan. Er ligt een wonderlijke kracht in de regelmatige en organisatorische activiteit van een [club].’ Dat juist ook de Pruisische conservatieven, die gewoonlijk vertrouwden op het gezag van de kroon, de kerk, de adel en het leger, clubs gingen oprichten, toont aan waarom 1848 zo’n belangrijk scharniermoment is in de Europese politieke geschiedenis: het publieke debat was onvermijdelijk geworden als domein waar politieke invloed werd uitgeoefend. Politieke

organisatie was hét middel geworden om macht te behouden en te verwerven. Nog geen twintig jaar later zou die gedachte uitmonden in de oprichting van de eerste politieke partijen.

DEMOCRATISCHE EXPERIMENTEN

Niet alleen voor de Europeanen van toen, maar ook voor historici van nu is de revolutiegolf van 1848 een laboratorium: een plek waar we dingen zien gebeuren die we op andere momenten in de geschiedenis veel minder goed kunnen waarnemen. Het 'moment 1848' liet Europa kennismaken met nieuwe en massale vormen van democratische burgerparticipatie, met ingrijpende gevolgen voor de politieke cultuur buiten de formele politiek om. Een blik op de revolutionaire hoofdsteden Parijs en Berlijn toont hoe hun inwoners in volksvergaderingen en clubs met democratie experimenteerden, iets wat tegelijkertijd gebeurde in nog tientallen andere steden en gebieden op het Europese continent. 'Een spook waart door Europa – het spook van het communisme,' zo schreven Marx en Engels in hun *Communistisch Manifest* (1848). Als zij adequater waren geweest, zouden zij hebben geschreven over 'het spook van de democratie'. Want bovenal was 1848, deze 'lente der volkeren' zoals tijdgenoten het jaar al noemden, een aaneenschakeling van democratische revoluties. Van pogingen van gewone burgers om politiek te bedrijven in vreedzame en ordentelijke vergaderingen. Daar controleerden

zij de regering van hun land, voerden zij campagnes voor de parlamentsverkiezingen en bovenal oefenden zij zich in wat voor velen onbekend terrein was: politiek burgerschap. Ook al waren hun experimenten van korte duur – in Parijs werden de clubs alweer verboden vanaf juni, in Berlijn vanaf november 1848 – de ervaringen met burgerparticipatie in deze Europese lente vormden de basis voor de latere politieke partijen. En deze organisatievorm associëren wij (vooralsnog) als vanzelfsprekend met een moderne democratie. ■

In de nacht van 18 op 19 maart 1848 strijdt het Pruisische leger tegen de barricaden in Berlijn. Onder: Een vergadering van een democratische club in Berlijn (november 1848).

Dit artikel verscheen eerder in *Elsevier* en is bewerkt voor Kleio.

